

KASB TANLOVI-KELAJAK POYDEVORI

Davronova Sabohat Isoqulovna

Buxoro viloyati Shofirkon tumani

53-maktab amaliyotchi psixologi

Baqoyeva Mahbuba Ixtiyor qizi

Buxoro viloyati Shofirkon tumani

26-maktab amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kasb tanlashning inson hayotidagi ahamiyati, yoshlarni ongli ravishda kasbga yo'naltirishning psixologik asoslari hamda to'g'ri kasb tanlashning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, kasb tanlash jarayoniga ta'sir etuvchi omillar va yoshlarni kasbga yo'naltirishdagi muammolar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kasb tanlash, kasbga yo'naltirish, qobiliyat, qiziqish, motivatsiya, o'quvchi shaxsi, mehnat tarbiyasi, professional rivojlanish, psixologik yondashuv, kelajak.

KIRISH

Kasb tanlash inson hayotidagi eng muhim qarorlardan biri hisoblanadi. Chunki insonning kelajakdagi muvaffaqiyati, jamiyatdagi o'rni va hayotdan qoniqishi ko'p jihatdan tanlangan kasbga bog'liq bo'ladi. Shu sababli kasb tanlovi kelajak poydevori sifatida baholanadi. To'g'ri tanlangan kasb insonning qobiliyatlarini rivojlantiradi, unga ma'naviy va moddiy qoniqish beradi hamda jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishga imkon yaratadi.

Kasb tanlash jarayoni murakkab psixologik jarayon bo'lib, u shaxsning qiziqishi, qobiliyati, temperamenti va motivatsiyasiga bog'liqdir. Har bir inson o'ziga xos individual xususiyatlarga ega bo'lgani sababli barcha uchun bir xil kasb mos kelmaydi. Shu bois kasb tanlashda avvalo inson o'zining ichki imkoniyatlarini va qiziqishlarini to'g'ri baholashi kerak.

Yoshlarni kasbga yo'naltirishda maktabning o'rni juda muhimdir. Ta'lim muassasasida o'quvchilarga turli kasblar haqida ma'lumot berish, ularning qobiliyat va qiziqishlarini aniqlash hamda ongli tanlov qilishga yordam berish zarur. Bu jarayonda maktab psixologi, sinf rahbari va fan o'qituvchilari muhim vazifani bajaradi.

Kasb tanlashda ota-onalarning ta'siri ham katta ahamiyatga ega. Ba'zan ota-onalar farzandining qiziqishi va imkoniyatlarini hisobga olmasdan, o'z istagiga ko'ra kasb tanlashga majbur qiladi. Bu esa kelajakda kasbidan qoniqmaslik va psixologik

muammolarga olib kelishi mumkin. Shu sababli ota-onalar farzandining mustaqil fikrini hurmat qilishi va unga to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatishi kerak.

Psixologik tadqiqotlarga ko‘ra, inson sevgan kasbi bilan shug‘ullansa, uning mehnat unumdorligi va hayotdan mamnunligi yuqori bo‘ladi. Aksincha, noto‘g‘ri tanlangan kasb insonda stress, ruhiy charchoq va motivatsiyaning pasayishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Kasb tanlash jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ham muhimdir. Psixologik testlar, kasbiy diagnostika, kasblar yarmarkasi va mutaxassislar bilan uchrashuvlar o‘quvchilarga o‘z imkoniyatlarini yaxshiroq anglashga yordam beradi. Bu esa ongli va to‘g‘ri kasb tanlash imkoniyatini oshiradi. Bitiruvchiga kelajakdagi kasbini tanlashda yordam berishda, eng avvalo, uning moyilligi va iste‘dodlarini hisobga olish zarur. Psixologlarning fikricha, quyidagilarga asoslanib bola qaysi soha vakili bo‘lishi mumkinligi aniqlanadi:

Gumanitar yo‘nalishga moyil bola odatda erta gapira boshlaydi, o‘qishni erta o‘zlashtiradi, tili obrazli, hissiyotga boy va metaforalar bilan boyitilgan bo‘ladi; biroq u uchun boshqotirmalarni yechish, loto, shashka kabi o‘yinlar qiyin kechadi. Texnik fikrlashga ega bola texnikaga, uning tuzilishiga qiziqadi, konstruktorlar bilan shug‘ullanishni yaxshi ko‘radi, aniqlikni yoqtiradi, fazoviy va vaqtli tafakkuri rivojlangan bo‘ladi. Ijodiy fikrlovchi bola his-tuyg‘ularini rasm orqali ifodalashga harakat qiladi, rang va soyalardagi farqlarni tushunadi, o‘z g‘oyalarini ilgari surishga, noodatiy yechimlar taklif qilishga intiladi. U qoidalardan, sxemalardan uzoqroq bo‘lishni afzal ko‘radi. Ilmiy fikrlovchi bola ko‘p savollar beradi, atrof-muhitni faol o‘rganadi, tajriba o‘tkazishni yoqtiradi. Zamonaviy jamiyatda shaxsning o‘z kasbini aniqlashi va ushbu sohada o‘zini to‘liq namoyon etishi – uning ijtimoiy integratsiyasi va ruhiy barqarorligining muhim omillaridan biridir. Kasbiy identifikatsiya – bu shaxsning tanlagan kasbiga bo‘lgan munosabati, o‘zini aynan shu sohaga tegishli deb his etishi, kasbiy qadriyatlarni qabul qilishi va ular bilan uyg‘unlashishidir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kasbiy identifikatsiyaning erta bosqichlarda shakllanishi yoshlarning kelgusidagi mehnatga bo‘lgan munosabati, kasbiy motivatsiyasi va psixologik tayyorgarligiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi.

Bugungi kunda mehnat bozori tez sur‘atlar bilan o‘zgarib borayotgani sababli yoshlar nafaqat biror kasbni egallashi, balki o‘z ustida muntazam ishlashi ham zarur bo‘lib qolmoqda. Zamonaviy kasblar innovatsion fikrlash, kommunikativ ko‘nikmalar, mas‘uliyat va moslashuvchanlikni talab qiladi. Shu sababli kasb tanlash jarayonida nafaqat bugungi kun ehtiyojlari, balki kelajak istiqbollari ham inobatga olinishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Inson o‘z hayot yo‘lini davom ettirar ekan, doimo baxtli yashashga intiladi. Baxtli hayot kechirish uchun esa inson o‘zi va oilasi uchun farovon turmush yaratishga,

mustahkam oila qurishga, yaqinlari bilan ahil yashashga hamda albatta sevgan kasbiga ega bo'lishga harakat qiladi. Buning uchun esa u hayot davomida ko'plab sinov va mashaqqatlarni boshdan kechiradi. Ana shu jarayonda inson turli muhim tanlovlarga duch keladi va ulardan eng mas'uliyatlisi kasb tanlash hisoblanadi. Xalqimizning dono kishilari bejizga: "Inson hayot yo'lida umr yo'ldoshi va kasbini to'g'ri tanlasa, turmush mashaqqatlarini yengishi osonlashadi", — deb aytishmagan.

Darhaqiqat, kasb tanlash inson hayotidagi eng muhim qarorlardan biridir. Chunki insonning kelajakdagi hayot tarzi, moddiy farovonligi, jamiyatdagi o'rni va ma'naviy qoniqishi ko'p jihatdan uning tanlagan kasbiga bog'liq bo'ladi. Shu sababli kasb tanlash jarayonining psixologik asoslarini o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Xo'sh, kasb tanlash jarayoni qanday sodir bo'ladi? Kasb tanlashda qaysi jihatlarga e'tibor qaratish kerak? Kasb tanlashning psixologik asoslari nimadan iborat? Ushbu savollarga javob topish uchun avvalo "inson — kasb" tushunchasining mazmunini chuqurroq o'rganish lozim bo'ladi.

Kasb — insonning ma'lum bilim, ko'nikma, tajriba va tayyorgarlikni talab qiladigan mehnat faoliyati turi hisoblanadi. Inson o'zining ehtiyoj va manfaatlarini qondirish maqsadida muayyan kasbni egallaydi. Kasbni egallash esa umumiy yoki maxsus ta'lim hamda amaliy tajriba orqali amalga oshadi. Hayotiy jarayonlar shuni ko'rsatadiki, kasblar doimiy emas. Jamiyat taraqqiyoti, fan va texnologiyalarning rivojlanishi natijasida ayrim kasblar yo'qolib borsa, yangilari paydo bo'lmoqda. Ba'zi kasblar esa zamon talabiga mos ravishda takomillashib, yangi ko'rinishga ega bo'lmoqda.

Masalan, hozirgi zamon to'quvchisining faoliyatini avvalgi davr to'quvchisi mehnati bilan taqqoslab bo'lmaydi. Hozirda ishlab chiqarish jarayonlari avtomatlashtirilgani sababli bir nafar to'quvchi bir vaqtning o'zida bir nechta uskunalarni boshqarishi mumkin. Bu esa kasb egasidan yangi bilim va zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirishni talab qiladi. Demak, kasb tanlashda inson zamon bilan hamnafas bo'lishi, kelajakda o'z ahamiyatini yo'qotmaydigan kasblarni tanlashga intilishi kerak.

Kasb psixologiyasining asosiy obyekti hisoblangan "inson — kasb" munosabatlari inson hayotida muhim o'rin tutadi. Ushbu munosabatlarning muvaffaqiyatli shakllanishi bir qator psixologik omillarga bog'liq bo'ladi. Psixolog N.D. Levitov ushbu omillarni uch guruhga ajratib ko'rsatadi.

Birinchi guruh — motivatsion komponentlar hisoblanadi. Bu komponentlar insonning muayyan kasbni egallashga bo'lgan qiziqishi, ehtiyoji va intilishlari bilan bog'liqdir. Motivlarning shakllanishida kasbning jamiyatdagi nufuzi, ijtimoiy ahamiyati, mehnatga to'lanadigan haq, ish sharoiti va insonning kasbdan oladigan ma'naviy qoniqishi katta rol o'ynaydi. Shuningdek, ota-onaning fikri, oilaning moddiy

ahvoli, tengdoshlarning ta'siri va ish joyining qulayligi ham kasb tanlash motivlariga ta'sir etuvchi omillar hisoblanadi.

Ikkinchi guruh — klassifikatsion komponentlar bo'lib, ular insonning kasbga bo'lgan layoqati, bilim va malakasini o'z ichiga oladi. Deyarli barcha kasblar ma'lum tayyorgarlikni talab qiladi. Bilim va ko'nikmalar ta'lim olish yoki amaliy tajriba orttirish orqali shakllanadi. Insonning mehnatga layoqati uning psixofiziologik imkoniyatlari, qobiliyati, qiziqishi va ehtiyojlariga bog'liq bo'ladi. Har qanday kasbni muvaffaqiyatli egallash uchun insonda avvalo shu sohaga nisbatan qobiliyat va intilish bo'lishi zarur.

Uchinchi guruh — shaxsning individual-psixologik xususiyatlaridir. Har bir inson boshqalardan o'zining temperamenti, xarakteri, qobiliyati, dunyoqarashi va hissiy holatlari bilan farq qiladi. Aynan shu individual xususiyatlar kasb tanlash va kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, sabr-toqat, mas'uliyat, muloqotga kirishuvchanlik, ijodkorlik va qat'iyatlilik kabi sifatlar ayrim kasblarda muhim talab sifatida namoyon bo'ladi.

“Inson — kasb” munosabatlarining muvaffaqiyatli shakllanishida yuqorida qayd etilgan uchala komponent o'zaro chambarchas bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ushbu omillar insonning o'zi tanlagan kasbga mos yoki mos emasligini aniqlashga yordam beradi. Bugungi yoshlarning dunyoqarashi, qiziqishlari va hayotga bo'lgan munosabati ham kasb tanlash jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlar o'zlarining bilimga chanqoqligi, tirishqoqligi, kuzatuvchanligi, yangilikka intilishi va o'zini sinab ko'rishga bo'lgan qiziqishi bilan ajralib turadi. Shu sababli ularni to'g'ri yo'naltirish, qobiliyatini o'z vaqtida aniqlash hamda kasbga oid psixologik maslahatlar berish muhimdir.

Kasb tanlashda shoshqaloqlikka yo'l qo'ymaslik kerak. Inson avvalo o'zining qiziqishi, qobiliyati va imkoniyatlarini chuqur tahlil qilishi lozim. Shuningdek, tanlanayotgan kasbning jamiyatdagi o'rni, kelajakdagi ehtiyoji va rivojlanish istiqbollari ham hisobga olinishi zarur. Chunki inson o'z sevgan kasbi orqali nafaqat moddiy manfaat topadi, balki ma'naviy qoniqish ham hosil qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kasb tanlash inson hayotidagi eng muhim va mas'uliyatli qarorlardan biridir. To'g'ri tanlangan kasb insonning qobiliyatlarini rivojlantiradi, uning jamiyatda o'z o'rnini topishiga yordam beradi va kelajakdagi muvaffaqiyatining mustahkam poydevorini yaratadi. Shu sababli yoshlarni ongli ravishda kasb tanlashga yo'naltirish, ularning qiziqish va imkoniyatlarini hisobga olish hamda zamonaviy kasblar haqida keng tushuncha berish ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Inson o'z qiziqishi va qobiliyatiga mos kasbni tanlagan taqdirdagina jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'sha oladi va hayotda o'z baxtini topadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
3. G‘oziyev E.G‘. Psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
4. To‘xtayev B. Yoshlar psixologiyasi va tarbiyasi. – Toshkent, 2020.
5. Internet va axborot xavfsizligi bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2022.
6. Xasanboyev J. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 201